

Οι κυρίαρχες ιδεολογικές επιρροές στην ελληνική εκπαίδευση: το παράδειγμα της σχολικής ιστορίας

Δημήτρης Κ. Μαυροσκούφης

1. Το ζήτημα των ιδεολογικών επιρροών στην εκπαίδευση

Στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης είναι γνωστή η γραμματικής προέλευσης θεωρία για την "ηγεμονική ιδεολογία", φορέας της οποίας σε μια δεδομένη κοινωνία είναι η άρχουσα τάξη, που κάνοντας χρήση πότε της βίας και πότε της συναίνεσης επιδιώκει να εδραιώσει τη δική της κοσμοαντίληψη ως γενική διαμορφώνοντας παράλληλα και ενσωματώνοντας τις απόψεις των κατώτερων κοινωνικών ομάδων¹. Και στις δύο περιπτώσεις πάντως οι κυρίαρχες πολιτικοκοινωνικές δυνάμεις θέτουν όρια στον αντιτιθέμενο λόγο και συχνά αποκρύπτουν, με τη διαμεσολάβηση των διανοούμενων και των πολιτισμικών μηχανισμών, την ηγεμονική ιδεολογία πίσω από τύπους παρουσιάζοντας π.χ. ειδικές μορφές της συνείδησης, πίστεις, αξίες, στάσεις και πρακτικές ως φυσικές, παγκόσμιες, αιώνιες και αναλλοίωτες².

1 H. Giroux, *Ideology, Culture and the Process of Schooling*, Temple University Press, Philadelphia 1981, σσ.23-24. Η συναίνεση έχει κεφαλαιώδη σημασία για τις ηγεμονικές πολιτικές δυνάμεις, γιατί περιορίζει τις δυσκολίες τους στην άσκηση της πολιτικής που χαράσσουν, βλ. σχετικά H. Zeigler-Wayne Peak, "The Political Functions of the Educational System", στο: Earl Hopper (ed.) *Reading in the Theory of Educational Systems*, Hutchinson University Library, London 1971, σ.219.

2 H. Giroux, ό.π., σσ.24-25

Στο βαθμό λοιπόν που η πολιτική είναι άσκηση επιρροής στους ανθρώπους για τη διαμόρφωση των γνώμών και των πεποιθήσεών τους³, γίνεται φανερό ότι ο ρόλος των πολιτικών, που αναλαμβάνουν τη ρητορική υποστήριξη των γενικών θεωρητικών αρχών, έχει ιδιαίτερη σημασία⁴. Και φυσικά η εκπαίδευση είναι ένας από τους διαύλους μέσω των οποίων ασκούνται οι πολιτικές επιρροές. Ως δείκτης μάλιστα του βαθμού πολιτικοποίησης της εκπαίδευσης ορίζεται η έκταση στην οποία ομάδες έξω από το εκπαιδευτικό σύστημα είναι ικανές να το διευθύνουν και να το ελέγξουν⁵. Στην κατηγορία αυτή συμπεριλαμβάνονται και οι λεγόμενες "ομάδες ειδικών συμφερόντων" (π.χ. εκκλησία και θρησκευτικές οργανώσεις, συνδικάτα, επιστημονικά ή πολιτιστικά σωματεία, οργανώσεις γονέων κλπ.) οι οποίες σε κάποιες περιπτώσεις λειτουργούν παραπληρωματικά με τα θεσμοθετημένα πολιτικά και γραφειοκρατικά κέντρα⁶.

Οι πολιτικές επιρροές στην εκπαίδευση εκτείνονται σε όλο το φάσμα του συστήματος, περιλαμβάνοντας π.χ. εθνικές ή θρησκευτικές διχοτομίες (πλειονότητα-μειονότητα), τις ηθικές, κοινωνικές, πολιτικές και φιλοσοφικές αξίες, τα σχολικά προγράμματα, τα βιβλία και το λοιπό διδακτικό υλικό, τον έλεγχο (επίσημο ή ανεπίσημο) των εκπαιδευτικών, κλπ.⁷ Και είτε αποβλέπουν στη διατήρηση του εκπαιδευτικού status quo είτε στην εκπαιδευτική αλλαγή αποτελούν με τη μεταβίβαση της αντίστοιχης ιδεολογίας απαραίτητο όργανο για τη νομιμοποίηση (ιδεολογική και συναισθηματική) της εξουσίας⁸.

Η ιδεολογική νομιμοποίηση σε κοινωνίες ασταθείς και ανασφαλείς, που καταπιέζουν τις αντιθέσεις, παίρνει συνήθως τη μορφή άμεσης πολιτικής καθοδήγησης ή κατήχησης, δηλ. αποσκοπεί στην ενστάλαξη μιάς συγκεκριμένης πολιτικής ιδεολογίας μέσω των διαδικασιών πολιτικής κοινωνικοποίησης, ώστε να υποστηριχθούν η κυβέρνηση και το είδος του

3 R. M. Thomas, "The Symbiotic Linking of Politics and Education", στο: του ίδιου (ed.), *Politics and Education. Cases from eleven Nations*, Pergamon Press, Oxford 1983, σ. 2.

4 Brian Salter-Ted Tapper, *Education, Politics and the State. The Theory and Practice of Educational Change*, Grant McIntyre, London 1981, σ. 39.

5 R. M. Thomas, ό.π., σ. 7.

6 Στο ίδιο, σ. 9.

7 Στο ίδιο, σσ. 9-18.

8 B. Salter-T. Tapper, ό.π., σσ. 51-52.

πολιτικού συστήματος που αυτή εκπροσωπεί⁹. Έτσι γίνεται σαφές ότι εκπαιδευτική αλλαγή χωρίς ιδεολογική σύγκρουση είναι αδύνατη, ενώ χωρίς ιδεολογική νομιμοποίηση είναι δυνατή, αλλά και βραχύβια, εφόσον οι βαθιές τομές στην εκπαίδευση απαιτούν διαρκή και σθεναρή πολιτική υποστήριξη¹⁰. Για όλους αυτούς τους λόγους η ανάλυση των εκπαιδευτικών ιδεολογιών έχει ζωτική σημασία για την κατανόηση του εκπαιδευτικού συστήματος ή της εκπαιδευτικής αλλαγής¹¹.

Με τη θεώρηση της τελευταίας στα πλαίσια του φαινομένου της κοινωνικής μεταβολής ερμηνεύονται οι αντιστάσεις στις νεωτεριστικές προσπάθειες, καθώς και στους πρωταγωνιστές των αλλαγών. Οι φορείς της παραδοσιακής ιδεολογικής δομής, η οποία εξαρτάται και ενισχύεται από συντηρητικά συμφέροντα (πολιτικά, θρησκευτικά κ.α.) αντιλαμβάνονται την αμφισβήτηση της ιδεολογικής νομιμοποίησής τους ως κίνδυνο για τον συνολικό προσανατολισμό της κοινωνίας, τα "κεντρικά αξιολογικά πρότυπα", οπότε περιορίζουν τις "ζώνες ανοχής" τους και οδηγούν τα πράγματα σε πόλωση¹².

Τα παραπάνω ισχύουν βέβαια πρωτίστως για την εξουσιαστική ιεραρχία που νιώθει να απειλούνται η δύναμη και η επιρροή της¹³, έχουν όμως εφαρμογή κατ' επέκταση και σε όσους επηρεάζονται από αυτήν, γεγονός που προδιαγράφει και τα όρια των αλλαγών (π.χ. δογματική

9 A. C. Kazepides, *The Autonomy of Education*, National Centre of Social Research, Athens 1973, σσ.49-50, και Μ.Παντελίδου-Μαλούτα, "Πολιτική κοινωνικοποίηση και σχολείο. Μια πρώτη προσέγγιση για ένα θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης του ρόλου του σχολείου στη διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης", στο: ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ 3 (1982), σ. 16, Βλ. επίσης Η. Zeigler-W. Peake, ό.π., σ. 213.

10 B. Margaret, S. Archer, *Social Origins of Educational Systems*, SAGE Publications, London 1979, σ. 115.

11 Salter-T. Tapper, σσ. 53-54 και 67.

12 Ν.Π. Τερζής, "Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ως κοινωνικός νεοτερισμός στα πλαίσια του εκπαιδευτικού δημοτισμού", στο: του ίδιου, *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: πρόγραμμα και πραγματικότητα-πράγματα και πρόσωπα*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 1988, σσ. 56-58.

13 D. Klein, "Some Notes on the Dynamics of Resistance to Change: The Defender Role", στο: W.G. Bennis et al (ed.), *The Planning of Change*, Holt, Rinehard and Winston, New York 1984, σσ.101-105, και G. Zaltman-R. Duncan, *Strategies for Planned Change*, J.Wiley and Sons, New York 1977, σσ. 75-76.

επανάληψη γνώμων από πολλούς ή "αυθεντίες", στερεότυπα και προκαταλήψεις, επίδραση πρώιμης κοινωνικοποίησης, προσήλωση σε νόρμες, εμμονή σε σταθερούς κανόνες και πρακτικές κλπ.)¹⁴. Με τον τρόπο αυτό εξηγούνται και οι αντιστάσεις στις αλλαγές ακόμη κι όταν δεν διακυβεύονται καίριες μεταβλητές του εκπαιδευτικού συστήματος αλλά συμβολικά χαρακτηριστικά του, γιατί πολλοί καθορίζουν τη δράση ή την αντίδρασή τους με βάση τις συνέπειες που αντιλαμβάνονται, με ό,τι δηλ. θεωρούν ως πραγματικότητα¹⁵.

Οι στρατηγικές άσκησης επιρροής στην εκπαίδευση διακρίνονται σε θετικές και αρνητικές. Στις πρώτες περιλαμβάνονται η αυξημένη εκτίμηση σε πρόσωπα (για τις προτάσεις, τα σχέδια και το έργο τους), η ικανοποιητική χρηματοδότηση, η ενίσχυση με διδακτικό υλικό, η παροχή προνομίων, η δημοσίευση εκπαιδευτικών μέτρων, κλπ. Οι δεύτερες έχουν τη μορφή κυρώσεων, λ.χ. μείωση υπολήψεων και συκοφάντηση εμπνευστών και πρωτεργατών των αλλαγών, κινδυνολογία, πολεμική μέσω του τύπου, μαζικές διαμαρτυρίες με ψηφίσματα, συλλογές υπογραφών, διαδηλώσεις και εξεγέρσεις, παρεμπόδιση κινήσεων εκπαιδευτικών κλπ. Και οι μεν και οι δε μπορεί να έχουν επίσημη μορφή (π.χ. νόμοι, διατάγματα) ή ανεπίσημη (π.χ. αμφισβήτηση και υπονόμευση βιβλίων), από τις οποίες η πρώτη θεωρείται πιο αποδοτική σε κοινωνίες σταθερές με υψηλό δείκτη πολιτικής κοινωνικοποίησης¹⁶.

2. Η σχολική Ιστορία ως όργανο πολιτικής νομιμοποίησης και κοινωνικοποίησης

Από τα μαθήματα που χρησιμοποιήθηκαν ως όργανα πολιτικής νομιμοποίησης και κοινωνικοποίησης εξέχουσα θέση κατέχει η Ιστορία. Στη βιβλιογραφία επισημαίνονται συχνά οι ιδεολογικοπολιτικοί και κοινωνικοί προσανατολισμοί του μαθήματος, οι οποίοι προτάσσονται από την εκπαιδευτική πολιτική και αποτελούν το σοβαρότερο παράγοντα πίεσης στη διδασκαλία της Ιστορίας¹⁷. Οι διαπιστώσεις αυτές ισχύουν για όλες

14 Στο ίδιο, σσ. 68-88. Βλ. και H. Schefield, *The Philosophy of Education: An Introduction*, Allen and Unwin, London 1972, σ. 193.

15 R. M. Thomas, ό.π., σσ. 24-25.

16 Στο ίδιο, σσ. 27-29.

17 C. F. Strong, *History in the Secondary School*, University of London Press, London

τις παραμέτρους της σχολικής Ιστορίας (σκοποθεσία, επιλογή και διάταξη περιεχομένων, σύνταξη και αξιολόγηση εγχειριδίων, θέση μαθήματος στο ωρολόγιο πρόγραμμα κλπ.), όπου γενικά παρατηρείται το φαινόμενο να αποδίδεται σεβασμός σε πολιτικές γραμμές και ιδεολογίες, πράγμα που μετατρέπει το μάθημα σε πολιτική πράξη¹⁸. Με τον τρόπο αυτό διαμορφώνεται η λεγόμενη "επίσημη Ιστορία", με την οποία επιδιώκεται η κοινωνικοποίηση των νέων σύμφωνα με τα δεδομένα αξιολογικά πρότυπα και την κρατούσα ιδεολογία, άξονες ιδιαίτερα σημαντικούς για τη συγκρότηση των συλλογικών αξιών¹⁹.

Η ιδεολογική χρήση της Ιστορίας είναι πρακτική που συναντάται διεθνώς. Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες η σχολική Ιστορία αποτέλεσε και αποτελεί προνομιακό πεδίο έκφρασης των πολιτικών επιρροών στην εκπαίδευση και επίκεντρο των ιδεολογικοπολιτικών αντιπαραθέσεων σ' αυτόν τον ευαίσθητο χώρο. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 π.χ. στη Γαλλία, το Βέλγιο, τη Βρετανία κ.α. οι πολιτικές και ακαδημαϊκές οπτικές της εποχής οδηγούν σε μια ανανέωση των περιεχομένων, των τρόπων προσέγγισης και της διδακτικής μεθοδολογίας του μαθήματος, που όχι μόνο διευρύνουν το χάσμα μεταξύ "στρατευμένης" και παραδοσιακής ιστοριογραφίας, αλλά και προκαλούν εντονότερες κριτικές και διαμαρτυρίες²⁰. Από τα τέλη ωστόσο της επόμενης δεκαετίας παρατηρείται μια τάση επιστροφής σε παλιότερες μορφές Ιστορίας και διάταξης και οργάνωσης των περιεχομένων, καθώς και σε παραδοσιακούς τρόπους διδα-

1967, σ. 52, και D. G. Watts, *The Learning of History*, Routledge and Kegan Paul, London 1972, σσ. 11-12.

18 *Educational Research Workshop on History and Social Studies, Methodologies of Textbooks Analysis*, Georg Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung/ Council for Cultural Co-operation, Braunschweig, 1-14 September 1990, σ. 4.

19 Θ. Κατσουλάκος-Κ. Τσαντίνης, *Προβλήματα ιστοριογραφίας στα σχολικά εγχειρίδια των βαλκανικών κρατών*, Εκκρεμές, Αθήνα 1994, σσ. 13-14. Βλ. και Σοφία Μάππα, "Ιστορία και ιδεολογία: Τα σχολικά εγχειρίδια", στο: *Κριτική της εκπαιδευτικής πολιτικής (1974-1981)*, Κέντρο Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1982, σ. 62.

20 Βλ. π.χ. G. Thuillier-J. Tulard, *Οι Ιστορικές Σχολές*, μετ. Κικής Καψαμπέλη, Καρδαμίτσας, Αθήνα 1992, σσ. 62-84. Λίνα Βεντούρα-Χριστίνα Κουλούρη, "Η διδασκαλία της Ιστορίας στη δυτική Ευρώπη. Αναζητήσεις και προτάσεις", στο ΠΕΦ-ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 17 (1994), σσ. 125-139, και Ζαν Λε Γκοφ, "Τίως διδάσκεται η Ιστορία", στο: Ο ΠΟΛΙΤΗΣ 25 (1984), σσ. 26-29.

σκαλίας²¹. Η τάση αυτή φαίνεται αρχικά να οδηγεί σε κάποια εξισορρόπηση μεταξύ παλιότερων και νεότερων θεωρήσεων και πρακτικών²². ενισχυμένη όμως από τις νεοσυντηρητικές πολιτικές επιλογές και τη συγκυρία του 1989-90 (κατάρρευση καθεστώτων υπαρκτού σοσιαλισμού) αποκλύπτει κάποτε και απόπειρες συνολικότερης και δρασικότερης αναθεώρησης και της σχολικής Ιστορίας. Παρά ταύτα τα ιδεολογικά και επιστημονικά αντισώματα στα φαινόμενα του "αναθεωρητισμού" ή και του "αρνητισμού", που κάνουν αισθητή την παρουσία τους στον πολιτικό ή τον ακαδημαϊκό χώρο, παραμένουν ακόμη δραστήρια²³.

Η εκδήλωση πολιτικών επιρροών στο μάθημα της Ιστορίας ευνοείται σε χώρες με αυστηρά συγκεντρωτικό και γραφειοκρατικό εκπαιδευτικό σύστημα, όπως το δικό μας, που θεωρείται από τα πιο συγκεντρωτικά της Ευρώπης²⁴. Έτσι, η σχολική Ιστορία στην Ελλάδα χρησιμοποιήθηκε σε σημείο υπερβολής ως μέσο πολιτικής αγωγής και εξυπηρέτησης της πολι-

21 G. Tuillier-J. Tulard, ό.π., σσ. 79-84. Α. Βεντούρα-Χ. Κουλούρη, ό.π., σσ. 126-128. και Λύγουστος Μπανιόνας, "Η εθνική ιστορία και η αντικειμενικότητα της ιστορικής γνώσης", στο: ΠΕΦ-ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 17 (1994), σσ. 71-76.

22 Η εγκατάλειψη ακραίων θέσεων είναι χαρακτηριστικό ότι στον ακαδημαϊκό χώρο εκφράζεται τα τελευταία χρόνια με τους "κανόνες συναινέσης και σύνεσης", στους οποίους πρέπει να υπακούουν οι επαγγελματίες ιστορικοί, βλ. G. Tuillier-J. Tulard ό.π., σσ. 107-110. Βλ. και Ζακ Λε Γκοφ, ό.π., σ. 29.

23 Ο "αναθεωρητισμός" στη Γερμανία π.χ. συνδέεται με την προσπάθεια συντηρητικών ιστορικών, όπως ο Ernst Nolte, να θέσουν σε νέες βάσεις την ερμηνεία της περιόδου 1933-1945 αποδίδοντας τα ναζιστικά εγκλήματα σε μια μικρή εξουσιαστική ομάδα και συγκρίνοντας τον εθνικοσοσιαλισμό με άλλες καταστάσεις εξωτερικά όμοιες (θεωρία του αντιολοκληρωτισμού). Ανάλογες τάσεις παρατηρούνται και στη Γαλλία (από τους Allan Bullock, Francois Furet, Terrie Voltane κ.ά.) για την ίδια εποχή ή για την περίοδο της Γαλλικής επανάστασης, της οποίας επιχειρείται η αναθεώρηση κάτω από το πρίσμα του νεοφιλελευθερισμού, βλ. Αλέξανδρος-Ανδρέας Κύρτσας, "Ιστορία και Ιδεολογία στη Γερμανία", στο: ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ 7 (1987), σσ. 209-224. Maurice Agulhon, "Προς την αναθεώρηση της ιστορίας του νεοφασισμού", στο: Τα μαθήματα της Ιστορίας, Αμειρόματα Le Monde Diplomatique, Ελληνική έκδοση του Maniere de voir, 9 (1996), σσ. 30-33. Claude Nicolet, "Νεοφιλελεύθερες "βελτιώσεις" στη Δημοκρατία", στο ίδιο, σσ. 54-57. και Serge Halimi, "Αναζητώντας διαφωνούντες", στο ίδιο, σσ. 96-97. "Αρνητισμός" είναι η ακραία εκδοχή του "αναθεωρητισμού", π.χ. άρνηση της ιστορικής διάστασης της εξόντωσης των Εβραίων.

24 Julia Martin-Bletsas, *The Education Structures in the Member States of the European Communities*, European Unit, Brussels 1986, σσ. 59-60, 83-85 και 113-115.

τικής εξουσίας, έχοντας τα χαρακτηριστικά του κανονιστικού λόγου παρά του επιστημονικού και αποβλέποντας στην ιδεολογική χειραγώγηση των νέων²⁵.

3. Ηγεμονική ιδεολογία και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα

3.1. Σύνοψη ιστορική ανασκόπηση

Οι σκοποί της σχολικής Ιστορίας στη χώρα μας συνδέθηκαν από πολύ νωρίς με τον εθνοποιητικό ρόλο του κράτους. Ήδη από τον 19ο αιώνα το μάθημα της Ιστορίας (και της Γεωγραφίας) αξιοποιήθηκε για τη συγκρότηση και την προβολή της εθνικής ταυτότητας (καταγωγή, φύση και χαρακτηριστικά της φυλής), την εθνική ομοιογενοποίηση, την επιβεβαίωση της ιστορικής συνέχειας του έθνους, την αντίκρουση απόψεων που έθεταν σε αμφισβήτηση όλα τα παραπάνω, τη διεκδίκηση εθνικών δικαιών²⁶. Η λειτουργία μάλιστα της σχολικής Ιστορίας διευρυνόταν σταθερά ακολουθώντας τις εξελίξεις στον τομέα της εθνικής ιστοριογραφίας, η οποία εγκοινωνόταν σταδιακά ιστορικές περιόδους, όπως τα Ελληνιστικά Χρόνια, το Βυζάντιο, η Τουρκοκρατία²⁷.

Ο διαποτισμός της εκπαίδευσης με την ελληνοχριστιανική ιδεολογία αποτέλεσε έναν ακόμη σημαντικό παράγοντα επηρεασμού της σχολικής Ιστορίας. Λόγω των ιδιότυπων σχέσεων του κράτους με την ορθόδοξη εκκλησία, οι οποίες ενισχύονταν και εξαιτίας του βαρύνοντος ρόλου της ορθοδοξίας στο κοινωνικό σώμα, το μάθημα υπηρέτησε και τη θρησκευ-

25 Βλ. π.χ. Κ.Θ. Δημαράς, "Ιστορική συνείδηση", ΤΟ ΒΗΜΑ 10-7-1983· Β. Κρεμμυδάς, "Ιστορία και σχολικό βιβλίο", ΤΟ ΒΗΜΑ 12-8-1984· Σπ. Ι. Ασδραχάς, *Ζητήματα Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1983, σσ. 121-122 και 129. Για την κανονιστική λειτουργία της Ιστορίας βλ. Θεόφ. Βέιζος, "Η Κλειώ και τα δύο της πρόσωπα. Η ιστορία ως επιστημονικός και ως κανονιστικός λόγος", στο: ΠΕΦ-ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 9 (1988) σσ. 8-13.

26 Χριστίνα Κουλούρη, *Ιστορία και Γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία (1834-1914). Γνωστικό αντικείμενο και ιδεολογικές προεκτάσεις*, ΙΑΕΝ/ΓΤΝΓ, Αθήνα 1988, σσ.68-88. και Έφη Αβδελά, *Ιστορία και σχολείο*, ΠΤΔΕ-ΑΠΘ, Υπηρεσία Δημοσιευμάτων, Θεσ/νίκη 1994, σσ. 153-171.

27 Αντ. Λιάκος, "Το σχήμα της εθνικής μας ιστορίας", ΤΟ ΒΗΜΑ 21-3-1993. Πρόκειται για μια διαδικασία που υπερβαίνει σε διάρκεια τον ένα αιώνα, αν ως αφηγηρία της ληφθεί το 1833-35, οπότε με την έκδοση του έργου του J.G. Droysen "Geschichte Alexanders des Grossen" συστηματοποιείται η μελέτη των ελληνοιστικών χρόνων.

τική ένταξη των μαθητών και την προβολή των ορθόδοξων χριστιανικών αξιών²⁸. Επιπλέον, ο ελληνοχριστιανισμός συνδέθηκε στενά με τον εθνοκεντρισμό, εφόσον η ορθοδοξία χρησιμοποιήθηκε από την εθνικιστική ιδεολογία κυρίως μετά την ίδρυση του κράτους και την έξαρση των βαλκανικών εθνικισμών (πολιτικοποίηση της θρησκείας), αλλά και ποδηγέτησε με τη σειρά της τον εθνικισμό ενσωματώνοντας στοιχεία του ελληνοκεντρισμού²⁹. Έτσι διαμορφώθηκε ο ελληνοχριστιανικός εθνοκεντρισμός που συχνά με τη μορφή της κατήχησης προσέφερε την ιδεολογική βάση για την πολιτική νομιμοποίηση των παραδοσιακών δυνάμεων και όχι μόνον. Ανάλογα βέβαια με τις συνθήκες και το πολιτικό πλαίσιο δινόταν διαφορετικές ερμηνείες του ελληνοχριστιανισμού με έμφαση άλλοτε στην ελληνική και άλλοτε στη χριστιανική πλευρά του³⁰.

Στα χρόνια του Μεσοπολέμου λόγω της κατάρρευσης του μεγαλοϊδεατισμού, του προσφυγικού ζητήματος και της ανόδου του εργατικού κινήματος ο εθνοκεντρισμός συνδυάζεται με τον αντικομμουνισμό, συνδυασμός που κατευθύνει την επίσημη κρατική ιδεολογία σ' ένα νέο κρυστάλλωμα³¹. Η εξέλιξη αυτή ενισχύεται κατά την περίοδο της βασιλομεταξικής δικτατορίας, ενώ μετά την κατοχή και τον εμφύλιο η ιδεολογία της εθνικοφροσύνης γίνεται κυρίαρχη³². Σ' όλη την εμφυλιακή και μετεμφυλιακή περίοδο μάλιστα, με κορύφωση τη δικτατορία των συνταγματαρχών, η εθνικοφροσύνη ταυτίζεται με τα ρευστά και ασαφή ιδεώδη του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού³³. Τα ιδεώδη αυτά υπερασπίζονται η επίσημη εκκλησία και οι ποικιλώνυμες χριστιανικές οργανώσεις, που από

28 Χ. Κουλούρη, ό.π., σσ. 69-71 και 74-76.

29 Παντελής Λέκκας, "Εθνικιστική ιδεολογία και εθνική ταυτότητα", στο: ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ 11 (1989) σσ. 330-332, και Παναγιώτης Κονδύλης, "Η καχεξία του αστικού στοιχείου στη νεοελληνική κοινωνία και ιδεολογία", στο: ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ 12-13 (1990) σσ. 15 και 18-19.

30 Π. Κονδύλης, ό.π., σσ. 19-20.

31 Mark Mazower, "Η συγκρότηση του αντικομμουνιστικού κράτους", στο: ΙΣΤΩΡ 3 (1991) σσ. 65-84.

32 Γ.Θ. Μαυρογορδάτος, "Ο διχασμός ως κρίση εθνικής ολοκλήρωσης", στο: Δ.Γ. Τσαούσης (επιμ.) *Ελληνισμός-Ελληνικότητα. Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας*, Εσπιά, Αθήνα 1983, σσ. 69-80.

33 Δ. Φ. Χαράλαμπος, *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στη μεταπολεμική Ελλάδα (1950-1974)*, Ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Φιλοσοφική Σχολή ΑΠΘ, Θεσ/νίκη 1990, σσ. 52-53, 110-119, 128-131, 172-182 και 250-251.

την περίοδο του εμφυλίου γνωρίζουν μεγάλη άνθηση, σε συνεργασία με τις "υγιείς" πολιτικές δυνάμεις (κυρίως τη συντηρητική παράταξη), το θρόνο, το στρατό και διάφορα σωματεία³⁴.

Η έντονη ιδεολογικοποίηση του προσανατολισμού της εκπαίδευσης και η μεταφορά της πολιτικοκοινωνικής διαπάλης στο χώρο αυτό οδηγούν στην έκρηξη του δογματισμού και στην εμφάνιση πολιτικών φαινομένων, που παίρνουν τη μορφή διεκδυστικής διαμάχης μεταξύ του κυρίαρχου παραδοσιακού ρεύματος και του συγχρονιστικού³⁵. Έτσι το επίμαχο μάθημα της Ιστορίας μετατρέπεται στο Μεσοπόλεμο σε πεδίο σύγκρουσης μεταξύ δύο κοσμοαντιλήψεων με αφορμή τη σειρά εγχειριδίων των Χ. Θεοδοωρίδη-Α. Λαζάρου, τα οποία αποτελούσαν έκφραση των σοσιαλιστικών τάσεων στα πλαίσια του εκπαιδευτικού δημοτικισμού³⁶. Οι θεωρητικοί της μεταξικής περιόδου επιδίδονται σε συστηματική ιδεολογική χρήση της Ιστορίας με σκοπό την ενίσχυση του ιδεολογικού οπλοστασίου τους, προβάλλοντας τις παραδοσιακές αξίες, τα σπαρτιατικά και μακεδονικά πρότυπα, τη θρησκευτικότητα του Βυζαντίου κλπ.³⁷. Η μαχόμενη αριστερά στην κατοχή και τον εμφύλιο συγκροτώντας την αντιστασιακή ιδεολογία της προσαρμόζει την Ιστορία στους σκοπούς της και ανασυνθέτει το παρελθόν δίνοντας έμφαση στο αντιστασιακό πνεύμα των Ελλήνων (κυρίως Μηδικόι πόλεμοι και αγώνας για την ανεξαρτησία)³⁸.

34 Στο ίδιο, σσ. 59-61. Βλ. και Χ. Γιανναράς, *Καταφύγιο Ιδεών. Μαρτυρία*, Δόμος, Αθήνα 1994, σσ. 34-36 και 83-92.

35 Βλ. σχετικά Ν.Π. Τερζής, "Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα: το αίτημα, η διάχυση και η "εφαρμογή"", στο: ΑΠΟΨΕΙΣ, Παράρτημα 4, Αθήνα 1991, σσ. 18-25.

36 Λίνα Βεντούρα, *Μεταμορφώσεις της Ιστορίας: Τα εγχειρίδια ιστορίας του γυμνασίου κατά το μεσοπόλεμο*, ΙΑΝΓ/ΓΓΠ, Αθήνα 1989 (δακτυλόγραφο) σσ. 475-481, και Φ. Βώρος, "Μεθοδεύσεις κακοπαιδείας στον τομέα της διδασκαλίας της Ιστορίας", στο: ΕΜΝΕ, *Η διδασκαλία της Ιστορίας στη Μέση Εκπαίδευση*, Γρηγόρης, Αθήνα 1988, σσ. 22-23.

37 Χρυσάνθη Αυλάμη, "Η χρήση της Ιστορίας από τους θεωρητικούς της 4ης Αυγούστου", στο: ΙΣΤΩΡ 2 (1990), σσ. 121-149, και Πάρις Γουναρίδης, "Το Βυζάντιο και η δικτατορία του Μεταξά", στο: ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ 20 (1994) σσ. 150-157.

38 Γ. Μαργαρίτης, "Από τη μεταγραφή της ιστορίας στην αναδημιουργία της : το παρελθόν και η διδασκαλία του στην εποχή της ΕΠΟΝ", στο: *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου Ιστορικότητι της παιδικής ηλικίας και της νεότητας* ΙΑΕΝ/ΓΓΝΓ, Αθήνα 1986, τ. Β' σσ. 641-647, και Νίκος Κουταρίδης, "Η ιστορία και η σύγκρουση στο Λόγο της Λαμίας του Άρη Βελουχιώτη", στο: ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ 23 (1995) σσ. 381-406.

Ο εμφύλιος και το μετεμφυλιακό κράτος επιβάλλουν με τη σειρά τους αποκλεισμούς, παρασιωπήσεις και στρεβλώσεις, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τον ηθικό, πολιτικό και εθνικό φρονηματισμό σε κύριους σκοπούς του μαθήματος³⁹. Η μεταρρυθμιστική προσπάθεια των ετών 1964-65 συναντά σοβαρές αντιστάσεις αν και δεν αμφισβητεί συνολικά το κυρίαρχο ιδεολογικό πλαίσιο του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού παρά μόνον επιχειρεί να επαναπροσδιορίσει μερικώς το περιεχόμενό του⁴⁰. Έτσι, π.χ., η "Μεσαιωνική Ιστορία" του Κ. Καλοκαιρινού δέχεται σφοδρές επιθέσεις, γιατί περιείχε ίχνη διαλεκτικού υλισμού στην ανάλυση της βυζαντινής φεουδαρχίας και περιελάμβανε χάρτη της εποχής του Βουλγαροκτόνου που παραχωρούσε μεγάλη έκταση της Μακεδονίας στη Βουλγαρία. Μετά την παραίτηση μάλιστα της κυβέρνησης του Γ. Παπανδρέου το εγχειρίδιο αποσύρεται⁴¹.

Τέλος, η δικτατορία του 1967, αφού πρώτα ανατρέψει ό,τι είχε διασωθεί από τη μεταρρύθμιση του 1964-65, επιμένει ιδιαίτερα στους φρονηματιστικούς σκοπούς του μαθήματος και την πολιτική κατήχηση. Εντάσσει λ.χ. με έμφαση στο αναλυτικό πρόγραμμα του εξατάξιου Γυμνασίου περιεχόμενα που εξαίρουν τις αρετές των αρχαίων Ελλήνων, τονίζουν την ελληνικότητα των Μακεδόνων και το εκπολιτιστικό έργο του Μ. Αλεξάνδρου, πραγματοποιούνται διεξοδικά τα σχετικά με την εμφάνιση και τη διάδοση του χριστιανισμού και καταλήγουν μέσω του Βυζαντίου, της Τουρκοκρατίας, του 1821 κλπ. στο "συμμοριτοπόλεμο" και

39 Βλ. π.χ. Φ. Βώρος, ό.π., σσ. 18-25, και του ίδιου, "Η αναζήτηση της ιστορικής αλήθειας και συνήθεις μεθοδεύσεις παραχάραξης", στο: ΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ 1 (1985) σσ. 62-76.

40 Ε. Π. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, Φιλippiότης, Αθήνα 1982, σσ. 108-109 και 119-125. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι αλλαγές σχεδιάζεται να απηρετήσουν "το βαθύτερο νόημα της ελληνικής παιδείας και της χριστιανικής πίστεως" και τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών "κατά τα δόγματα και τα διδάγματα της ορθοδόξου χριστιανικής θρησκείας", καθώς και τον εθνικό φρονηματισμό τους σύμφωνα με τα ιδανικά του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, βλ. ΝΔ 4379/1964 "Περί Οργάνωσης και Διοικήσεως της Γενικής (Στοιχειώδους και Μέσης) εκπαίδευσως", ΕτΚ 182/24-10-1964 τχ. Α'. ΒΔ 651/1964 "Περί Ωρολογίου και Αναλυτικού Προγράμματος της Α' τάξεως των Γυμνασίων πρώτης βαθμίδας", ΕτΚ 183/24-10-1964 τχ. Α' και 1010/11-3-1965 εμπιστευτική εγκύκλιος Γ. Παπανδρέου "Προς τους Γενικούς Επιθεωρητές Μέσης Εκπαίδευσως", ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 12-3-1989.

41 Ε. Π. Παπανούτσος, ό.π., σσ. 122-125.

το Βορειοηπειρωτικό ζήτημα⁴².

Όλη αυτή την πεντηκονταετία λοιπόν οι κυρίαρχες ιδεολογικοπολιτικές επιρροές στην εκπαίδευση σφραγίζουν και τις αντιλήψεις για το μάθημα της Ιστορίας. Κι αυτές δεν καθορίζουν μόνο τη σκοποθεσία και την επιλογή των περιεχομένων, αλλά και τη διάταξη, την οργάνωση και την ερμηνεία τους (χρονολογική παρουσίαση της ύλης, Ιστορία πολιτική-διπλωματική-στρατιωτική, προβολή προσωπικοτήτων, γεγονοτολογική αιτιοκρατία, κλπ.)⁴³.

3.2. Η περίοδος της μεταπολίτευσης (1975-1996)

Μετά τη δικτατορία του 1967 η νομιμοποιητική ισχύς του οπλοστασίου της ελληνοχριστιανικής ιδεολογίας υφίσταται σοβαρό κλονισμό λόγω των ακροτήτων και των γελοιότητων που διέπραξε η εξτρεμιστική πλευρά της "εθνικόφρονος" παράταξης⁴⁴. Η υποχώρηση της ελληνοχριστιανικής ιδεολογίας είναι φανερή τόσο στο σύνταγμα του 1974 όσο και στο νόμο 309/1976 για τη γενική εκπαίδευση, από όπου απουσιάζουν οι προηγούμενες αναφορές στους ελληνοχριστιανικούς σκοπούς της αγωγής και της παιδείας έχοντας αντικατασταθεί από πιο ουδέτερες διατυ-

42 ΒΔ 723/1969 "Περί των ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων των σχολείων Μέσης Εκπαίδευσως", ΦΕΚ 225/10-11-1969 τχ. Α'. Βλ. και Κ.Ι. Κούρνιας, *Αι εκπαιδευτικά Μεταρρυθμίσεις*, Αθήναι 1973, σσ.99-105.

43 Βλ. π.χ. Κ.Ι. Βουρβέρης, *Το πρόβλημα του μαθήματος της Ιστορίας εις τα δημοτικά σχολεία και τα γυμνάσια*, Β' έκδοσις βελτιωμένη και εκσυγχρονισμένη (α' το 1936), Ελληνική Ανθρωπιστική Εταιρεία, Αθήναι 1970, σσ. 90-93, 102-113 και 120-121, Ι.Ν. Σκουτερόπουλος, *Η Ιστορία και η Διδακτική αυτής*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Φιλελευθερωτικής Εταιρείας, Εν Αθήναις 1965, σσ. 139-289, Ανδρ. Αλεξανδρίδης, "Μέθοδοι και εποπτικά μέσα διδασκαλίας", στο ΑΛΙΝΔΗΘΡΑ, Δελτίον ενημερώσεως και προβληματισμού καθηγητών Μέσης εκπαίδευσως, τχ. 1, Θεσ/νίκη 1973, σσ. 45-47, και Γιάννης Νοτάρης, "Το μάθημα της Ιστορίας και η διδασκαλία του", στο: ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ 16 (1981), σσ. 143-152.

44 Για την έλλειψη νομιμοποίησης του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού μετά το 1974, βλ. Ν.Π. Τερζής, "Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα", στο: ΑΠΟΨΕΙΣ ό.π., σ. 24, και του ίδιου "Γλωσσική διδασκαλία και "νεοκαθαρευουσισανισμός", ΤΟ ΒΗΜΑ 11-4-1993. Αντίθετες εκτιμήσεις για την ισχύ της ελληνοχριστιανικής παράδοσης και στις μέρες μας από τον Θαν. Γκότοβο: "Ο χρυσούς αιώνας" της παιδαγωγικής ιδεολογίας και η εμφάνιση της παιδαγωγικής επιστήμης", στο: Α. Γκότοβος κ.ά., *Κριτική παιδαγωγική και εκπαιδευτική πράξη*, Gutenberg, Αθήνα 1992, σ. 66.

πώσεις⁴⁵. Διαπιστώνεται όμως και από την αντίθετη πλευρά, εφόσον οι αντιδράσεις συντηρητικών οργανώσεων είναι μάλλον περιορισμένες και πάντως ανέκδοτες να αναστρέψουν τις τάσεις αμφισβήτησης⁴⁶.

Για τους λόγους αυτούς αλλά και εξαιτίας της οξείας αριστερής ρητορείας του ΠΑΣΟΚ και των κομμουνιστικών κομμάτων, καθώς και της σποραδικής, έστω, επιστημονικής κριτικής τίθεται σε αμφισβήτηση και η "επίσημη" Ιστορία, ιδιαίτερα στη σχολική εκδοχή της⁴⁷. Και η Νέα Δημοκρατία ακόμη, που ως ένα σημείο θεωρείται συνέχεια της παλιάς "εθνικόφρονος" παράταξης, παραδέχεται ότι τα εγχειρίδια που τότε χρησιμοποιούνταν περιέχουν σφάλματα, ανακρίβειες και αναλήθειες και εξαγγέλει την αντικατάστασή τους⁴⁸. Επαναφέρει μάλιστα σε χρήση ορισμένα εγχειρίδια της μεταρρύθμισης του 1964-65 (π.χ. του Καλοκαιρινού), τροποποιεί το περιεχόμενο και τη γλώσσα άλλων και εκπονεί με τη συνεργασία του τότε νεοσύστατου ΚΕΜΕ χρονοδιάγραμμα για την ανανέωση των αναλυτικών προγραμμάτων και των εγχειριδίων της Ιστορίας⁴⁹.

45 Στο άρθρο 16 του Συντάγματος αναφέρεται μεταξύ των σκοπών της εκπαίδευσης "η ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως", ενώ σύμφωνα με το νόμο 309 σκοπός του Γυμνασίου είναι και να αναπτυχθεί "η θρησκευτική και εθνική συνειδήσεις" των μαθητών και του Λυκείου "η τώνσεις του θρησκευτικού και εθνικού φρονήματός" τους (άρθρα 26, παρ.1 και 29 παρ.1).

46 Βλ. π.χ. Η ΒΡΑΔΥΝΗ 10-2-1975. Για τις θέσεις της ΟΛΜΕ και του τότε υπουργού Παιδείας Γ. Ράλλη βλ. Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, *Ο ρόλος των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εκπαιδευτικών στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1976*, Διδ. διατριβή, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών ΑΠΘ, Θεσ/νίκη 1990, σσ. 65-69.

47 Βλ. ενδεικτικά "Φραγμοί και ανισότητες". Μελέτη ομάδας εκπαιδευτικών του ΚΚΕ, ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 7-2-1980, Α. Λεντάκης, "Για τους ιδεολογικοπολιτικούς σκοπούς της εκπαίδευσης και τα σχολικά βιβλία", Η ΑΥΓΗ 5 έως 7-7-1981, "Να σταματήσει η λογοκρισία της ιστορίας στα σχολεία", Συνεντεύξεις Ν. Σβορώνου, Β. Σφυροέρα, Γ. Γιαννουλόπουλου, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 24-8-1981, Συνέντευξη Πέτρου Μώραλη, ΕΘΝΟΣ 8-5-1982, Γ. Ξανθάκου- Νίκα, "Η διδασκαλία της Ιστορίας στο ελληνικό σχολείο σήμερα", ΕΞΟΡΜΗΣΗ 20-11-1982, Συνεντεύξεις Σπ. Ασδραχά, ΓΑ ΝΕΑ, 12-7-1977 και Η ΑΥΓΗ 3 και 5-6-1979.

48 Πρόκειται για δήλωση του υφυπουργού Χ. Καραμπέρη στη Βουλή, βλ. ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ 15-5-1976.

49 Βλ. ανακοινώσεις-δηλώσεις των Α. Ταλιαδούρου, Ι. Βαρβισιώτη και Β. Κοντογιαννόπουλου στις εφημερίδες ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 14-2-1977 και Η ΒΡΑΔΥΝΗ 10-7-

Έτσι, με τη σταδιακή δημοσίευση νέων προγραμμάτων (1977-81) και τη σύνταξη νέων εγχειριδίων επιχειρείται κάποια αναμόρφωση των περιεχομένων (π.χ. Θεματική Ιστορία, Μεθοδολογία της Ιστορίας, κλπ.), ενώ στο επίτεδο των σκοπών σημειώνεται πραγματική έκρηξη, εφόσον τώρα αποδίδεται -θεωρητικά τουλάχιστον- ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας των μαθητών, την καλλιέργεια ιστορικής συνείδησης και κρίσης, τη διδακτική αξιοποίηση των πηγών, την κοινωνική και ανθρώπινη αυτογνωσία κλπ.⁵⁰ Είναι ενδιαφέρονσα μάλιστα η διαπίστωση ότι οι επίσημοι σκοποί του μαθήματος έχουν ως αφετηρία τη σκέψη του Ε. Παπανούτσου, που, όπως είναι γνωστό, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο και στη μεταρρύθμιση του 1976⁵¹.

Φαίνεται λοιπόν μεταξύ του παραδοσιακού ιδεολογικού ρεύματος και του συγχρονιστικού να υπάρχει κάποια όσμωση για λόγους ιστορικούς και πολιτικούς (π.χ. οικονομικές εξελίξεις, πρώτη σύνδεση της χώρας με την ΕΟΚ, διαφοροποίηση στην κοινωνική διαστρωμάτωση, ριζοσπαστικοποίηση της κοινωνίας, ακύρωση ακροτήτων της εθνικοφροσύνης, νομιμοποίηση κομμουνιστικών κομμάτων, κλπ.)⁵². Είναι χαρακτηριστικό εξάλλου ότι η μεταρρύθμιση του 1976 εφαρμόζεται με τη συμμετοχή και παλιών κεντρικών πολιτικών δυνάμεων. Ο Παπανούτσος μάλιστα πιστεύει εκείνη την εποχή ότι η διακομματική γραμμή στην εκπαίδευση είναι πλέον εφικτή, εφόσον βέβαια πρόκειται για "ιδεολογικά συγγενή πολιτικά κόμματα"⁵³.

Οι εξελίξεις όμως δεν ευνοούν την οριστική επικράτηση του συγχρονιστικού ρεύματος. Όπως διαπιστώνουν νεότεροι μελετητές, οι σκοποί

1978 και 30-7-1981 αντίστοιχα.

50 Βλ. π.χ. ΠΔ 831/1977 "Περί ωρολογίου προγράμματος του Ημερησίου Γυμνασίου και αναλυτικού προγράμματος των Α' και Β' τάξεων αυτού" και ΠΔ 827/1979 "Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος της Α' τάξεως του Ημερησίου και του Εσπερινού Λυκείου Γενικής Κατευθύνσεως", στο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ 10 (1977) σ. 254 και 11 (1979) σ. 225 αντίστοιχα.

51 Βλ. ενδεικτικά Ε.Π. Παπανούτσος, *Η παιδεία το μεγάλο μας πρόβλημα*, Δωδώνη, Αθήνα 1976, σσ. 84-89 και 181-197, και του ίδιου, "Το μάθημα της Ιστορίας", ΤΟ ΒΗΜΑ 9-1-1977.

52 Ν.Π. Τερζής, *Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση...* ο.π., σσ. 24-25. Για την περίοδο της μεταπολίτευσης ειδικά βλ. Ε.Π. Παπανούτσος, *Τα μέτρα της εποχής μας*, Φιλιππίτης, Αθήνα 1981, σσ. 149-154.

53 Ε. Π. Παπανούτσος, *Η παιδεία...*, ό.π., σσ. 264-265.

της εθνικής αγωγής παραμένουν κυρίαρχοι, ο ελληνοκεντρισμός και η τελεολογική αντίληψη για την Ιστορία ανιχνεύονται και στην περιοδολόγηση και στην επιλογή και την οργάνωση της ύλης⁵⁴. Εξάλλου η διαπλαστική αξία του μαθήματος, παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις, δεν αμφισβητείται σοβαρά ούτε από ειδικούς επιστήμονες ούτε από επαγγελματικές-επιστημονικές ενώσεις εκπαιδευτικών ούτε από εκπροσώπους της Αριστεράς⁵⁵. Είναι φανερό λοιπόν ότι η όποια όσμωση μεταξύ του παραδοσιακού ιδεολογικού ρεύματος και του συγχρονιστικού έχει ως συνέπεια και τη νόθευση των ιδεών του δεύτερου.

Από την άλλη μεριά οι φορείς του παραδοσιακού ρεύματος (ανάμεσά τους και οι πιο "φωτισμένοι" από αυτούς) επιστρέφουν συχνά σε παλιότερες αντιλήψεις. Το 1976 π.χ. ο Γ.Ράλλης, υπουργός Παιδείας τότε και εισηγητής της μεταρρύθμισης, ζητεί από τους επόπτες Μέσης Εκπαίδευσης να "ουσθήσουν καταλλήλως εις πάντας τους υπ' αυτούς καθηγητάς, ιδία δε τους κ.κ. Φιλολόγους και Θεολόγους όπως επ' ευκαιρία και διά του αρμόζοντος παιδαγωγικού τρόπου προβάλλουν κατά την άσκησιν του έργου των εις τους μαθητάς υψηλάς εθνικάς μορφάς και μεγάλας πράξεις εκ της μακραίωνος ιστορικής μας παραδόσεως, μη αναφέρονται δε εις θέματα δυνάμενα να εγείρουν αμφισβητήσεις ή αναταραχήν εις τας συνειδήσεις των μαθητών"⁵⁶. Μερικά χρόνια μετά η τάση επιστροφής στον εθνοκεντρισμό θα ενισχυθεί με την ανακήρυξη του 1979 ως "έτους της ελληνικής παράδοσης", γεγονός που θα προβληθεί ιδιαίτερα από τον τότε υπουργό Παιδείας Ι.Βαρβιτσιιώτη⁵⁷. Λίγο αργότερα ο υφυπουργός Β.Κοντογιαννόπουλος θα γίνει εξαιρετικά σαφής: "ο

54 Βλ. π.χ. Σοφία Μάλπα, *Ιστορία και ιδεολογία*, ό.π., σσ.67-77, Γ. Μαργαρίτης, "Ποιος φοβάται την Ιστορία;" στο: Ο ΠΟΛΙΤΗΣ 23 (1984) σ. 37 και Γ. Κόκκινος, "Η αντίληψη για το έθνος και την εθνική συνείδηση στα Αναλυτικά Προγράμματα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης", στο: ΠΕΦ-ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 17 (1994) σσ. 151-160.

55 Βλ. ενδεικτικά Ρόζα Ιμβριωίτη, "Ιστορία και σχολείο", ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 23-1-1977, Συνέντευξη Ν. Σβορώνου, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 24-8-1982, και ΠΕΦ, "Η διαπαιδαγωγική λειτουργία της ιστορικής γνώσης", στο: ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ 22 (1987) σ.1.

56 Εγκύκλιος 39164/16-4-1976 Υπουργού: "Υποδείξεις προς το διδακτικόν προσωπικόν".

57 Βλ. σχετικά Νόσα Σκουτέρη-Διδασκάλου, "Η παράδοση της 'παράδοσης'- από τον καθημερινό στον επιστημονικό λόγο", στο: Ο ΠΟΛΙΤΗΣ 41 (1981) σσ. 44-56, και Δ.Γ. Τσαούσης, "Ελληνισμός και Ελληνικότητα. Το πρόβλημα της νεοελληνικής ταυτότητας", στο: του ίδιου (επιμ.), *Ελληνισμός-Ελληνικότητα*, ό.π., σσ. 15-16.

εθνικός φρονηματισμός", σημειώνει σε εγκύκλιό του, "η δημοκρατική αγωγή, ο σεβασμός στην ιερότητα των ελληνικών και χριστιανικών παραδόσεων συνθέτουν τις ιδεολογικές διαστάσεις του ελληνικού σχολείου και καθορίζουν αποκλειστικά τον πνευματικό του χώρο"⁵⁸.

Τον ίδιο περίπου καιρό παραπλήσιες απόψεις διατυπώνουν και μέλη του εποπτικού προσωπικού⁵⁹, ενώ μερίδα του συντηρητικού τύπου σε απόλυτη σύμπτωση με χριστιανικές οργανώσεις διαμαρτυρείται ζωηρά για τις προθέσεις του ΚΕΜΕ με αφορμή τον παραμερισμό κεφαλαίων από βιβλία των Θρησκευτικών για τον αθεϊσμό και τον κομμουνισμό και από βιβλία της Ιστορίας για τη νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία⁶⁰. Εντονότερες αντιδράσεις από τους ίδιους κύκλους σημειώνονται και για την πρόταση της ΟΛΜΕ, κατά τις συζητήσεις για τη διαμόρφωση του μετέπειτα νόμου 309/1976, να συμπεριληφθεί στους σκοπούς της εκπαίδευσης η ανεξιθρησκεία⁶¹. Και λίγα χρόνια αργότερα άρθρο που φιλοξενείται στο περιοδικό της ΟΛΜΕ "Λόγος και Πράξη", εναντίον του διαποτισμού των μαθητών με τα δόγματα της θρησκείας, θα προκαλέσει όχι μόνο διαμαρτυρίες αλλά και εισαγγελική επέμβαση και δίκη (όχι όμως και καταδίκη) σε βάρος του αρθρογράφου και των εκπροσώπων της Ομοσπονδίας ύστερα από αίτημα της Ιεράς Συνόδου⁶².

Και στους κόλπους του ΚΕΜΕ όμως οι συντηρητικού χαρακτήρα σκέψεις και γνωμοδοτήσεις για το μάθημα της Ιστορίας (π.χ. απόρριψη συγγραφής των Β.Σκουλάκου-Β. Κρεμμυδά λόγω "μονόπλευρης" παρουσίασης της ελληνικής Ιστορίας, απόρριψη κεφαλαίου για τη βιομηχανική επανάσταση σε άλλο εγχειρίδιο λόγω αναφορών στο κομμουνιστικό μανιφέστο, τη θεωρία του Δαρβίνου, την Α' και Β' Διεθνή, κλπ., αρνητική αξιολόγηση κεφαλαίου για τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό με βάση κριτήρια θεολογικά κ.ά.) εγκλωβίζουν τις ανανεωτικές προσπάθειες μέσα σε ε-

58 Εγκύκλιος Η/7356/23-2-1981 Υφυπουργού: "Σχολείο και πολιτική".

59 Βλ. π.χ. Γιάννης Νοτάρης, *Το μάθημα της Ιστορίας*, ό.π. σσ. 143-146.

60 Βλ. π.χ. "Πού το πάει το ΚΕΜΕ;" ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ 13-5-1977.

61 Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, ό.π., σσ. 65-69.

62 Πρόκειται για το άρθρο του Α.Χ. Καζεπίδη, "Η ιδεολογική σύγχυση και ο δογματικός διαποτισμός των νέων στην ελληνική εκπαίδευση", στο: ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ 7 (1979) σσ. 61-74. Για τις διώξεις βλ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 14 και 17-5-1980, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 14-5-1980, ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΗ 15 και 19-5-1980 και ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 19-5-1980.

ντελώς περιορισμένα πλαίσια που δεν αφίστανται ουσιαστικά από τα καθιερωμένα⁶³. Τέτοιες ιδεολογικές επιλογές μάλιστα ενισχύονται και από παρεμβάσεις προς το γνωμοδοτικό όργανο χριστιανικών οργανώσεων, που επιμένουν πως πρέπει "να διδάσκονται και να εμπνέονται οι έλληνες μαθηταί {...} με τα ελληνικά ιδεώδη και τας χριστιανικάς εθνικάς αρχάς"⁶⁴.

Με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία σημειώνονται ορισμένα θετικά βήματα, άτολμα όμως και αποσπασματικά, για την ανανέωση των εγχειριδίων της Ιστορίας⁶⁵. Όσο για τα αναλυτικά προγράμματα του μεν Γυμνασίου θα παραμείνουν τα ίδια, ενώ του Λυκείου θα αλλάξουν το 1985, χωρίς όμως να τροποποιηθούν οι σκοποί του μαθήματος⁶⁶. Οι αλλαγές πάντως συνοδεύονται από την απαραίτητη πολιτική ρητορεία στελεχών της κυβέρνησης και του κόμματος για θεαματική ανανέωση των προγραμμάτων και των εγχειριδίων, ρητορεία που όμως δεν είναι ικανή να αποκρύψει τις ανεπάρκειες και τη γραφειοκρατική φυσιολογία του ΚΕΜΕ και αργότερα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, την έλλειψη ισχυρής πολιτικής βούλησης και την απουσία σαφών στρατηγικών στόχων και αναποτελεσματικών τακτικών κινήσεων⁶⁷.

Από την πλευρά τους οι φορείς του παραδοσιακού ιδεολογικού ρεύματος χρησιμοποιούν το μάθημα της Ιστορίας ως όργανο ανάσχεσης των

63 Βλ. π.χ. πράξεις 16/7-2-1979, 17/9-2-1979 (απόρριψη συγγραφής Β.Σκουλάτου-Β.Κρεμμυδά για Γ' Λυκείου Κορμού), 54/11-7-1979 και 55/12-7-1979 (αντιρρήσεις για κεφάλαια Βιομηχανικής Επανάστασης και Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού στην ύλη της Γ' Λυκείου Επιλογής).

64 "Ψήφισμα Πανελληνίου Συνεδρίου Αντιπροσώπων Παραρτημάτων και Ενοριών ΓΟΧ" (παλιοσημερολογιτών), που διαβιβάζεται από το ΥΠΕΠΘ (15-11-1978) στο ΚΕΜΕ για συζήτηση. Βλ. και πράξη 121/30-11-1978 του ΚΕΜΕ.

65 Βλ. σχετικά Σοφ. Μαργιανός, "Τα σχολικά εγχειρίδια του μαθήματος της Ιστορίας" στο: ΠΕΦ-ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 9 (1988) σ. 114, και Β. Σκουλάτος, "Το σχολικό εγχειρίδιο ιστορίας στη μέση εκπαίδευση", στο ΠΕΦ-ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 3 (1984) σ. 28.

66 Βλ. π.χ. ΠΔ 827/1979 και 479/1985.

67 Για την πολιτική ρητορεία κυβερνητικών και κομματικών στελεχών βλ. ενδεικτικά: συνεντεύξεις Π. Μώραλη, ΕΘΝΟΣ 8-5-1982 και ΕΞΟΡΜΗΣΗ 26-2-1983, "Στόχοι στη Μέση Εκπαίδευση", ΕΞΟΡΜΗΣΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ 5-3-1983, "Τι περιμένει τους μαθητές στα σχολεία. Βιβλία-έκπληξη", ΤΑ ΝΕΑ 10-9-1984. Όσο για τις πολιτικές και οργανωτικές ανεπάρκειες βλ. Φ. Βόρος, "Εκπαίδευση και θεσμοί", ΠΡΩΤΗ 12-12-1986, και Γ. Κόκκινος, "Η αντίληψη για το έθνος..." ό.π., σ. 156.

όποιων μεταρρυθμιστικών προσπαθειών στην εκπαίδευση, αλλά και πολιτικής ανατροπής. Βουλευτές της ΝΔ με δηλώσεις, συνεντεύξεις και επερωτήσεις στη Βουλή καταγγέλλουν ορισμένα από τα σχολικά εγχειρίδια για σοσιαλαναθεωρητική ή και φασιστικού τύπου προπαγάνδα, τα χαρακτηρίζουν ως προϊόντα άκρατου τριτοκοσμικού κομματισμού, αποκαλύπτουν πραγματικές ή φανταστικές στρεβλώσεις και παραποιήσεις του ιστορικού παρελθόντος, επισείουν κινδύνους για εκρίζωση των παραδοσιακών εθνικών, θρησκευτικών και ηθικών αξιών και υπονόμευση της ορθοδοξίας, προαναγγέλλουν την κατάργηση των πλέον "επικίνδυνων" από αυτά⁶⁸. Οι ίδιοι μαζί με άλλα στελέχη του κόμματος (δημοτικούς άρχοντες, εκπροσώπους οργανώσεων της νεολαίας, συνδικαλιστές, κλπ.) και το φιλικό τους τύπο ανακαλύπτουν το ρόλο της ηγεμονικής ιδεολογίας, η οποία τώρα έχει κατά την εκτίμησή τους τη μορφή του "αθεϊστικού μαρξισμού", είτε στην κλασική (κομμουνισμό) είτε στη ρεφορμιστική (ΠΑΣΟΚ) εκδοχή του⁶⁹. Δεν παραλείπουν μάλιστα να συνδυάσουν τις καταγγελίες και τις αξιολογικές κρίσεις τους με την προβολή επισημάνσεων για συστηματική προσπάθεια άλωσης του χώρου της εκπαίδευσης από τα κομμουνιστικά κόμματα και καταγγελιών για "όργιο μαρξιστικών προκλήσεων" στα σχολεία⁷⁰.

68 Επερωτήσεις βουλευτών της ΝΔ, Η ΒΡΑΔΥΝΗ 7-10-1983 και 27-10-1983. "Πρόγραμμα ΝΔ για την Παιδεία", ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ 29-5-1985. Σειρά άρθρων του Γ.Ράλλη, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 31-8 έως 3-9-1985. Ι. Βαρβιτσιώτης, "Προπαγάνδα που διαβρώνει συνειδήσεις: τα σχολικά βιβλία του ΠΑΣΟΚ", Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 26-2-1989.

69 Βλ. π.χ. "Το ΚΚΕ τυπώνει σχολικά βιβλία", ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ 13-10-1983. Επερώτηση βουλευτών της ΝΔ, Η ΒΡΑΔΥΝΗ 7-10-1983. Καταγγελία ΔΑΚΚΜΕ, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 14-11-1984. Καταγγελία ΔΗΚΚΑ, ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΒΟΡΡΑΣ 3-2-1985. Σ. Καργάκος, "Ιστορία ή πολιτική χρησιμομάθεια;" Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 10-10-1985. Χ. Ζαχόπουλος, "Η διείσδυση του ΚΚΕ στα σχολεία", ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΒΟΡΡΑΣ 10-5-1987. "Θέσεις Δήμου Αθηναίων" Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 24-5-1987. Γ. Α. Βουλγαράκης, "Οι μαθητικές εκλογές", Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 15-11-1987. Συνέντευξη Θ.Κούρη, ΚΑΘΕ ΜΕΡΑ 5-3-1988. Σπ. Δοξιάδης, "Διαστρέβλωση της Ιστορίας" Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 13/14-3-1988.

70 Βλ. π.χ. Καταγγελία ΔΗΚΚΑ, ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΒΟΡΡΑΣ 3-2-1985. Περ. Βαλσαμάκη, "Τα κομμουνιστικά κόμματα ελέγχουν τελικά την ΟΛΜΕ", Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 5-4-1986. Ομιλία Ι. Βαρβιτσιώτη στο Ν. Ηράκλειο, ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ 30-10-1987. Χ. Ζαχόπουλος, "Τι προβλέπει το πρόγραμμα του ΚΚΕ για τη διείσδυσή του στα σχολεία", ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ 11-2-1988.

Δημιουργείται έτσι με αποκορύφωση την τριετία 1984-86 (ευρω-εκλογές, εθνικές εκλογές, εκλογή προέδρου της Δημοκρατίας, ψήφωση νόμου 1566 για την εκπαίδευση, κλπ.) και επίκεντρο τη σχολική ιστορία ένα ιδεολογικό κλίμα που θυμίζει εμφυλιοπολεμική περίοδο⁷¹. Από το 1990 μάλιστα και μετά θα αποφασιστούν από την κυβέρνηση της ΝΔ τέτοιες ρυθμίσεις για το μάθημα της Ιστορίας (παράλειψη επίμαχων και ενοχλητικών ενοτήτων της διδακτέας ύλης, έμφαση στην ελληνοκεντρική οπτική, κατάργηση εγχειριδίων και εισαγωγή άλλων παραδοσιακής αντίληψης) που αποτελούν σαφή δείγματα οπισθοδρόμησης⁷².

Στις εξελίξεις αυτές σημαντικό ρόλο θα διαδραματίσει η πίεση -και η μαχητικότητα ορισμένες φορές- που ασκείται από τις χριστιανικές οργανώσεις, τους αυθεντικούς εκφραστές και θεματοφύλακες των ελληνοχριστιανικών ιδεωδών. Οι οργανώσεις αυτές, έχοντας ανασυνταχθεί και παρουσιάζοντας συχνά και την επίσημη εκκλησία, καταγγέλλουν συστηματικά κάθε νέο μέτρο στην εκπαίδευση (καθιέρωση πενήτημερου, κατάργηση μαθητικής ποδιάς, αντικατάσταση των εποπτιών και επιθεωρητών από τους σχολικούς συμβούλους, κατάργηση μονιμότητας διευθυντών, περιορισμός παραδοσιακής ιεραρχίας, περιεχόμενα διδασκαλίας και οργάνωση της ύλης, σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας, Κοινωνιολογίας, κλπ.) συνδυάζοντάς το με δήθεν αντιιθροκευτικές προθέσεις και ενέργειες του ΠΑΣΟΚ (καθιέρωση πολιτικού γάμου, αποποινικοποίηση μοιχείας, κυριότητα και εκμετάλλευση εκκλησιαστικής και μοναστηριακής περιουσίας κλπ.)⁷³. Έχοντας μάλιστα ισχυρές διασυνδέσεις με παράγοντες

71 Στην περίοδο αυτή ζητήματα αιχμής είναι οι σκοποί της εκπαίδευσης σύμφωνα με το νέο νόμο, ορισμένα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας (π.χ. η "Ιστορία του Ανθρώπινου Γένους" της Α' Λυκείου), ο κομματισμός στα σχολεία, κλπ. Για τις συντηρητικές δυνάμεις εκείνο που διακυβεύεται υποτίθεται πως είναι οι πατροπαράδοτες εθνικές θρησκευτικές και ηθικές αξίες, βλ. λ.χ. Π. Δημητρίου, "Το σχολείο πρέπει να δίνει έμφαση στις βασικές αξίες", Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 26-2-1986, και Ι. Βαρβιτσιώτης, "Προπαγάνδα που διαβρώνει συνειδήσεις", Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 26-2-1989.

72 Σ. Μαρκιανός, "Το μάθημα της Ιστορίας στο στόχαστρο", στο: ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ 35 (1991) σσ. 14-17, και Λάμπρος Τσακτσίδας, "Παρατηρήσεις για τη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας", στο: ΦΙΛΟΛΟΓΙΟΣ 64 (1991) σσ. 110-116.

73 Βλ. π.χ. "Οι εκπαιδευτικοί δραστηριοποιούνται", στο: ΑΓΙΑ ΛΥΔΙΑ 121 (1983) σσ. 13-14, "Εκπαιδευτικά θέματα. Το Β' Συνέδριο της Ενότητας Θεολόγων Βορείου Ελλάδος" στο: ΑΓΙΑ ΛΥΔΙΑ 122 (1983) σσ. 38-39, "Εκκλησιαστικές ειδήσεις", στο ίδιο, σ. 59, "Μικρά σημειώματα", στο: ΑΓΙΑ ΛΥΔΙΑ 124 (1983) σσ. 112-115, Π.

του πολιτικού και κοινωνικού βίου (π.χ. γνωστοί πολιτικοί, που έχουν θητεύσει και στο ΥΠΕΠΘ, είναι μέλη τέτοιων οργανώσεων ή τουλάχιστον συμπαθούντες) τροφοδοτούν με "ειδήσεις" το συντηρητικό τύπο και επηρεάζουν σε τέτοιο βαθμό την εκπαιδευτική πολιτική και τις θέσεις ειδικά της ΝΔ, ώστε κάποτε να παρέχεται και η εικόνα της ταύτισης θέσεων μεταξύ κόμματος και οργανώσεων⁷⁴.

Θα πρέπει να υπογραμμιστεί πάντως ότι στην εκδήλωση των τάσεων επιστροφής στο παρελθόν, πέρα από τις πολιτικές σκοπιμότητες και τις ιδεολογικές αγκυλώσεις, σοβαρό ρόλο έπαιξαν και στελέχη του ΠΑΣΟΚ, αλλά και της ευρύτερης Αριστεράς. Είναι σύνηθες εδώ να θεωρείται ως σημείο καμπής η υπουργία του Αντ. Τρίτση με τα γνωστά ελληνοχριστιανικά του ανοίγματα (υπερτονισμός ορθοδοξίας, σκέψεις για επαναφορά των Αρχαίων Ελληνικών στο Γυμνάσιο, δικαιολόγηση της "συγκινησιακής κατάστασης" που προκάλεσαν ορισμένα εγχειρίδια κλπ.)⁷⁵. Ωστόσο οι κινήσεις του Τρίτση προετοιμάζονται από το λεγόμενο "πατριωτικό" ρεύμα του ΠΑΣΟΚ, το οποίο από πολύ νωρίς προλειαίνει το έδαφος. Π.χ. ομάδες εργασίας για την Ιστορία, που είχαν συσταθεί από τα τέλη του 1982 στα πλαίσια του ΚΕΜΕ, προτείνουν με ιδιαίτερη επιμονή ύλη που θα εξάιρει το ρόλο του χριστιανισμού στον εμπλουτισμό και την ανανέωση του ελληνισμού και στη διατήρηση της ελληνικό-

Κλωνάρης, "Το "Μήνυμα", στο: ΑΚΤΙΝΕΣ 47/451 (1984) σ. 156. "Ψήφισμα της ΧΕΕΑ", στο: ΑΚΤΙΝΕΣ 47/453 (1984) 205-207. "Σοβαρά διαπιστώσεις και ανησυχία", στο: Ο ΣΩΤΗΡ 1088 (1984) σ. 137. "Το μόνον που απομένει", στο: Ο ΣΩΤΗΡ 1117 (1984) σσ. 600-601. "Λς αγρυπνούμε...", στο: Ο ΣΩΤΗΡ 1126 (1984) σσ. 24-25. "Το νέο σχέδιο νόμου για την εκπαίδευση. Ανησυχίες για τα παιδιά μας και το μέλλον της φυλής μας", στο: ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΙΣ 459(1984) σσ. 35-36. "Διαμαρτυρίες εκπαιδευτικών", στο: ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΙΣ 465 (1984) σσ. 120-121. "Υγιείς αντιδράσεις", στο: ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΙΣ 469 (1985) σσ. 12-14.

74 Χαρακτηριστικότερο είναι ίσως το παράδειγμα της "Ιστορίας του Ανθρώπινου Γένους" του Λευτέρη Σταυριανού, που από το φθινόπωρο του 1984 μέχρι το καλοκαίρι του 1985 γίνεται σημαία του αγώνα των χριστιανικών σωματείων αρχικά και στη συνέχεια του συντηρητικού τύπου (με πρωτοστατούσα την εφημερίδα "Η βραδυνή") και της ΝΔ, βλ. ενδεικτικά "Το αντιχριστιανικό βιβλίο της Α' Λυκείου να αποσυρθεί ζητούν οι γονείς", Η ΒΡΑΔΥΝΗ 5-11-1984.

75 Βλ. π.χ. Χ. Μαχαίρας, "Και ξανά προς τη δόξα τραβά", στο: Ο ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ 24-3-1987. Μήτσος Κασόλας, "Η ορθοδοξία του Αντωνίου", Η ΑΥΓΗ 23-9-1987. Συνέντευξη Α. Τρίτση, ΕΞΟΡΜΗΣΗ 28-9-1986.

τητας των Ελλήνων (Βυζάντιο, Φραγκοκρατία, Τουρκοκρατία) και υποδεικνύουν ως συγγραφέα σχετικών κεφαλαίων τον πρωτοπρεσβύτερο Γ. Μεταλληνό⁷⁶. Το ίδιο ρεύμα επιβάλλει και τη συμπεριληψη στους σκοπούς της εκπαίδευσης (νόμος 1566/1985, άρθρο 1 παρ.2 και άρθρο 6 παρ.2) την πίστη στα "γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης" και τη συνειδητοποίηση "της βαθύτερης σημασίας του ορθόδοξου χριστιανικού ήθους", γεγονός που από μερικούς αντιμετωπίζεται, υπερβολικά είναι η αλήθεια, ως επιστροφή στα χρόνια του Ιουστινιανού⁷⁷.

Σημαντικό παράγοντα που ενδυναμώνει και επισπεύδει τις τάσεις επιστροφής αποτελεί και η συγκυρία του 1989-90 και εξής (κατάρρευση υπαρκτού σοσιαλισμού, Μακεδονικό, όξυνση ελληνοτουρκικών διαφορών, Βορειοηπειρωτικό, πόλεμος στην πρώην Γιουγκοσλαβία, κλπ.). Μέσα στις νέες συνθήκες οι σκέψεις μελών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου π.χ. για τη συμβολή της Ιστορίας στην "τόνωση των εθνικών ριζωμάτων" ή στην ενίσχυση της "εθνικής αυτοπεποίθησης" και "της εθνικής υπερηφάνειας" μέσω της προβολής επιτευγμάτων του παρελθόντος, και οι προτάσεις τους να δοθεί έμφαση στην εξιστόρηση των Μηδικών πολέμων και τις σχέσεις ελληνισμού-χριστιανισμού και να επιλεγεί ύλη που θα επιτρέπει τη συνολική θεώρηση του ελληνικού πολιτισμού από την αρχαιότητα μέχρι τα νεότερα χρόνια με διάταξη πολύ κοντά στην παραδοσιακή χρονολογική (τονισμός της ελληνικής συνέχειας και διάρκειας) κρίνονται εύλογες και τελικά επικρατούν⁷⁸. Έτσι, πιέσεις για "αναβαπτισμό της παιδείας μας στις αστείρευτες πηγές της Ορθοδοξίας, την επαναφορά της διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών από το πρωτότυπο στα Γυμνάσια, την ανάγκη συγγραφής νέων σχολικών εγχειριδίων Ιστορίας" και κινήσεις για την επάνοδο της Αρχαίας Ιστορίας στο Λύκειο με τον ταυτόχρονο οβελισμό των εγχειριδίων του "αφελληνισμού"

76 Πράξεις 61/11-7-1983, 76/7-9-1983, 101/21-11-1983, 102/23-11-1983 του ΚΕΜΕ και 81/31-10-1986 του ΠΙ. Βλ. και άρθρο της Γ. Ξανθάκου-Νίκα, μέλους της πρώτης επί ΠΑΣΟΚ Ομάδας Εργασίας για την Ιστορία, με τίτλο: "Κριτική ανάλυση των ΑΠ της Ιστορίας που συντάχθηκαν από το 1977 έως το 1980 για το Γυμνάσιο και το Λύκειο. Παρουσίαση των νέων ΑΠ και θεωρητική θεμελίωση της σκοποθεσίας τους", στο: ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ 23-24 (1984) σσ. 3-14.

77 Η έκφραση ανήκει στο Φ. Βύρο, βλ. "Το εκπαιδευτικό μας πρόβλημα σήμερα", στο: ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ 30 (1989) σ. 22.

78 Βλ. ενδεικτικά πράξεις 20/11-6-1990 και 4/3-2-1995 του ΠΙ.

υπερβαίνουν τις διαχωριστικές κομματικές γραμμές και βρίσκουν ανταπόκριση τόσο στη ΝΔ όσο και στο ΠΑΣΟΚ⁷⁹.

Τέλος, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι οι τάσεις επιστροφής συνδυάζονται θαυμάσια με εγκυκλίους που ξαναφέρνουν το σχολείο πιο κοντά στην Εκκλησία και τις Χριστιανικές οργανώσεις (π.χ. επανέγκριση της ελεύθερης διακίνησης οργανωσιακών περιοδικών στα σχολεία, παροχή διευκολύνσεων σε μητροπολίτες και επισκόπους να επισκέπτονται τα σχολεία, υπενθύμιση της συμβολής του κατηχητισμού στην ελληνοχριστιανική αγωγή κλπ.) και που μπορεί να εκδόθηκαν μεταξύ των ετών 1990 και 1991, δεν αναιρέθηκαν όμως στη συνέχεια από τις κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ⁸⁰. Άλλωστε και σήμερα η επικοινωνία σχολείου και εκκλησίας είναι απρόσκοπτη και μάλιστα η δεύτερη δείχνει χαρακτηριστική άνεση στο να επικαλείται και πάλι το μέχρι πριν λίγα χρόνια αμφισβητούμενο και μετέωρο ιδεολόγημα της ελληνοχριστιανικής αγωγής των νέων⁸¹.

Και φυσικά θα αποτελούσε παράλειψη να μην επισημανθεί εδώ ότι τα τελευταία χρόνια επιχειρείται μια συστηματική υπονόμηση κατακτήσεων του φιλοσοφικού και επιστημονικού ορθολογισμού ως προϊόντων άκριτου και επικίνδυνου για το έθνος και την ορθοδοξία εκδυτικισμού, προσβάλλονται οι φορείς της "προοδευτικής κουλτούρας" (η έννοια πρέπει να διαβαστεί ειρωνικά), επαναπροβάλλονται οι "αιώνιες" εθνικές, ηθικές και θρησκευτικές αξίες και ενοχοποιούνται τα κατάλοιπα της μεταρρύθμισης του 1976 και ορισμένες επιλογές μετά το 1981 (π.χ. εφαρμογή του μονοτονικού) με ευθύνες ισοδύναμες εθνικής τραγωδίας⁸².

79 Βλ. Υπόμνημα του "Ανθρωπιστικού Συνδέσμου Αθηνών" στον υπουργό Παιδείας και απάντηση του ΠΙ στην 6/10-2-1993 πράξη του. Διαμαρτυρία "Πρωτοβουλίας για την επαναφορά της Αρχαίας Ιστορίας στο Λύκειο" και πράξεις 1/9-1-1995 και 2/16-1-1995 του ΠΙ.

80 Βλ. π.χ. εγκ. Γ2/5207/20-12-1990, Γ2/716/27-2-1991 και Γ2/2745/24-6-1991 Υφυπουργού, στο: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ 7-8 (1991) σσ. 209, 189 και 190 αντίστοιχα.

81 Βλ. π.χ. έγγραφο της 7-10-1996 της Ι.Μητροπόλεως Θεσ/νίκης προς τους διευθυντές των σχολείων.

82 Βλ. ενδεικτικά: Μητροπολίτης Δημητριάδος Χριστόδουλος, "Η δυτικοτραφής διανόηση", ΤΟ ΒΗΜΑ 20-8-1995. Του ίδιου, "Τα συνισώδη του βίου μας ενώπιον των κινδύνων του Γένους", ΤΟ ΒΗΜΑ 25-2-1996. Χ. Γιανναράς, "Η γλωσσική μεταρρύθμιση Ράλλη", Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 28-4-1996. Του ίδιου, "Η ιστορία δεν γυρίζει πίσω", Η

Καθόλου περίεργο βέβαια που μέσα σ' αυτό το κλίμα επανεμφανίζονται και ιδέες, διατυπωμένες όχι πλέον σχεδόν αποκλειστικά απο περιθωριακούς ακροδεξιούς και ύποπτα έντυπα για τον περίπου αυτόνομο ρόλο του στρατού και γενικά των "ένστολων εθναποστόλων" ως θεματοφυλάκων των ιερών παραδόσεων, ενώ αντίθετα μυκτηρίζονται τα "εισαγόμενα ψευδεπίγραφα συνθήματα της ειρήνης" και το "υπνοφόρο φάρμακο του φιλειρηνισμού"⁸³.

Έτσι και η σχολική Ιστορία ακολουθώντας τις επιταγές των καιρών και υπακούοντας, φαίνεται, στον καταναλωτικό νόμο της "προγραμματισμένης φθοράς" (ανανέωση μέσω της αναπαλαίωσης), ξαναγίνεται όχι μόνο "παρισιδοφόρος" αλλά και οπλοφόρος⁸⁴. Η περίοδος μερικής αμφισβήτησης της ηγεμονικής ελληνοχριστιανικής ιδεολογίας μάλλον τελειώνει.

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 5-5-1996. Γρ. Καλοκαιρινός, "Πατρίδα-Θρησκεία υπο αμφισβήτηση. Εκστρατεία άλωσης κάθε εθνικού οράματος με εύκολη λεία τον ανιστόρητο Έλληνα", Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 19-11-1995. Του ίδιου, "Ελληνορθοδοξία και Οικουμενική Ορθοδοξία", Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 19-11-1995. Πρωτοπρεσβύτερος Γ.Δ. Μεταλληνός, "Άγιον Όρος και Πανορθόδοξη Ενότητα", Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 18-8-1996.

83 Γρ. Καλοκαιρινός, "Η διαχρονική σχέση ελληνικής Πολιτείας, Εκκλησίας, Στρατού", Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 18-8-1996. Μητρ. Δημητριάδος Χριστόδουλος, "Η οδυνηρή αφύπνιση...", Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 1-9-1996.

84 Ο χαρακτηρισμός "Ιστορία παρισιδοφόρος" προέρχεται από ομώνυμο άρθρο του Γ. Καλλιόρη στο ΑΝΤΙ 326 (1986) σσ. 44-47.

ABSTRACT

This study explores the ideological as well as political influences on the subject of History in the Greek secondary education and its specific role in the legitimization of powerpolitics. Throughout this analysis particular emphasis is placed on state nationalism, Greek orthodoxy etc. with regard to the aims of History teaching from the 19th century until today.

The overall outcome of the analysis points to the following:

- a) After the political reform of 1974 a wavering of values is found out, which gives the school History a formal structure, the so-called "official History".
- b) From 1989-90 until now the traditional ideology seems to be gaining the lost ground. Old trends keep bobbing up and History is bound down by elder opinions and forms regarding its role and function in secondary education.

Δημήτρης Μαυροσκούφης
Ειδικός επιστήμονας
Βασ. Όλγας 120Α
546 45 Θεσσαλονίκη